

Asılılıq yaradan maddələr və onların insan orqanizminə zərərli təsirləri

Müasir dünyada bəşəriyyət qarşısında duran həlli çətin və dolaşq problemlərdən biri addiktiv (asılı) davranış problemidir. İnsanların əksəriyyəti şirniyyatlardan tutmuş, nikotin, alkoqol, narkotika, toksikomaniya kimi kimyəvi tərkibli müxtəlif məhvedici maddələrdən asılılıqdan-yəni kimyəvi addiksiyadan əziyyət çəkirlər. Yaşadığımız istehlakçı cəmiyyətin standartları reklamlar vasitəsi ilə asılılıq və alışqanlıq yaradan məhsulların dəstəklənməsini həyata keçirirlər.

Bu gün bəşəriyyəti böyük təhlükə qarşısında qoyan və başlıca çevrilmiş ciddi problemlərdən biri olan narkomaniya sürətlə genişlənməkdədir. İnsan orqanizminə, səhhətinə, sağlamlığa və mənəviyyətə ağır zərbə vuran, çirkin və ikrah doğuran bu zərərli vərdiş, narkotika aludəçiliyinə qarşı dünyanın bütün sivil ölkələrində ciddi mübarizə aparılır. Ümummilli Lider Heydər Əliyev prezidentliyi dövründə Narkomanlığa və narkotik vasitələrin qanunsuz dövriyyəsinə qarşı mübarizəni ümumdövlət vəzifəsi hesab edərək 26 avqust 1996-cı ildə bu barədə fərman imzalanmış, Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisi 18 iyun 1999-cu ildə “Narkotik vasitələrin, psixotrop maddələrin qanunsuz dövriyyəsinə qarşı mübarizə haqqında” Qanun qəbul etmişdir.

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti Cənab İlham Əliyev narkomanlığa qarşı mübarizə tədbirlərinin gücləndirilməsi zərurətini nəzərə alaraq iki dəfə 28 iyun 2007-ci il tarixdə 2007-2012-ci illər üçün və 24 iyun 2013-cü ildə isə 2013-2018-ci illər üçün “Narkotik vasitələrin, psixotrop maddələrin və onların presurserlərinin qanunsuz dövriyyəsi və narkomanlığın yayılması ilə mübarizə üzrə Dövlət Proqramını təsdiq etmişdir.

Azərbaycanda narkomaniyaya qarşı aparılan maarifləndirici, profilaktik və cəza tədbirlərinə baxmayaraq bu faciəni bəlanın nəinki kökünü kəsmək mümkün olmuş, əksinə narkotika istifadəçilərinin sayının artımı və onun yeniyetmə və gənclər arasında da yayılması güclənməkdədir. Statistikaya görə hazırda Azərbaycanda rəsmi qeydiyyatda olan narkotik istifadəçilərinin sayı 40 min

nəfərdən çoxdur. Onların sırasında 15-17 yaşlı yeniyetmə və gənclərin sayı isə 1344 nəfərdir.

Zərərli vərdiş və asılılıq yaradan maddələr mərkəzi sinir sitemində, yəni baş və onurğa beyində, beyincikdə əhəmiyyətli dəyişikliklərin yaranmasına, beyin hüceyrələrində oksidləşmə-bərpa prosesinin pozulmasına səbəb olur. Bunların təsiri nəticəsində insanın emosional vəziyyətində depressiv fon-əhval düşkünlüyü, intellektual fəaliyyətində, yəni təfəkkürü və zehni qabiliyyətlərində, habelə hafizə, iradəsi və davranışında müxtəlif pozğunluqlar meydana gəlir.

Alkoqol və narkotika kimi maddələr həm də insanda psixoloji və fiziki asılılıqlara yol açır. Məsələn, alkoqol və ya narkotika aludəçisi olan şəxsdə onları davamlı şəkildə qəbul etmək arzusunun yaranması **psixoloji asılılıq** əlaməti hesab edilir. Əgər alkoqol və ya narkotika aludəçisi həmin maddələri təlabat hiss etdiyi zamanda tapa, əldə edə bilməzsə və ya istifadəsi üçün əlverişli şərait olmazsa, bu zaman onda ruhi narahatlıq, məyusluq, əsəbilik və ya aqrossivlik kimi psixoemosional dəyişikliklər meydana gəlir.

Davamlı və mütəmadi olaraq spirtli içkiyə və narkotikaya mübtəda olmuş şəxsdə tədricən **“fiziki asılılıq”** adlanan yeni asılılıq halı yaranır. O, bu maddələrdən o dərəcədə asılı vəziyyətə düşür ki, bədənin hüceyrə və toxumalarının normal fəaliyyətdə olması müəyyən zamanlarda alkoqol və ya narkotikanın qəbulundan asılı olur. Alkoqol və ya narkotikanın kəsilməsi bunlara mübtəla olmuş şəxslərdə “məhrumiyyət mənzərəsi” (Abstinens sindromu) adlandırılan vəziyyətin yaranmasına səbəb olur. Belə şəxslərdə müxtəlif aqnoziya və hallüüsünasiyalar, qarabasmalar, illüziyalar baş verir, gözünə müxtəlif xəyali mənzərələr görünür.

Alkoqol sərxoşluğunun ilkin mərhələsində insanda əhvalın yüksəlməsi, bütün bədəni bürüyən xoş istilik duyğusunun təsiri altında məstolma, rahatlıq hissi yaranır. Belə halda olan şəxslər yad adamlarla asanlıqla tanışlıq yarada bilir, zarafatçı, şən və çox danışan olurlar. Spirtli işkinin qəbulu artdıqca sərxoşluq halının yaranması riski də artır. Bu zaman hərəkətlərin qeyri-dəqiqliyi, özünə və ətrafdakı adamlara qarşı tənqidi, münasibətin zəifləməsi baş verir. Orta dərəcəli alkoqol sərxoşluğu zamanı müvazinətin pozulması, hərəkətlərin koordinasiyasının

itməsi halı yaranır. Sərxoş adamda tədricən xoş əhvali-ruhiyyə, qıcığa qarşı həssaslığın artması, mənasız yerə əsəbiləşmək, qaş-qabaq sallamaq, mübahisəyə meyillilik və müxtəlif affektiv reaksiyalar meydana gəlir ki, bu da bir sıra davranış pozğunluqlarına yol açır. Alkoqol sərxoşluğu zamanı nitqin dəyişməsi, sözlərin qeyri-səlis tələffüzü və anlaşılmazlığı halları özünü göstərir.

Ağır dərəcəli alkoqol sərxoşluğu zamanı düşüncənin keyləşməsindən koma halına düşməyə qədər müxtəlif ağır klinik əlamətlər yarana bilər. Bu zaman əzələlərin atoniyası, hipotəriya, reflekslərin itməsi, tənəffüs və ürək fəaliyyətinin pozulmaları və hətta epilepsiyabənzər ləngolma tutmaları-qıcolma halları baş verə bilər.

Narkotik maddələrə hərislik üzaq keçmişdən məlumdur. Qədimdə təbiblər narkotik tərkibli maddələrdən bəzi xəstələri sakitləşdirmək, ağrıları azaltmaq və yuxugətirici məqsədlərlə istifadə edirdilər. Bir çox ölkələrdə, xüsusən Şərqdə XIX əsrdə morfi, həşiş, kafein və onların törəmələrindən istifadə halları geniş yayılmış, XX əsrin əvvəllərindən etibarən narkomaniya ayrıca bir xəstəlik kimi öyrənilməyə başlanmışdır. XX əsrin 80-90-cı illərindən başlayaraq dünyanın əksər ölkələrində narkotikadan istifadə sürətlə genişlənməyə, yeni-yeni narkotik tərkibli bitkilər və preparatlardan, o cümlədən marixuana, həşiş, kokain, heroin, fensiklidin, habelə psixotrop, andidepressant və psixostimulyatorlardan istifadə hallarının miqyası genişlənməmişdir. Son illərdə bəzi toksiki maddələrin özündən və buxarından (efirli yağlar, benzin, aseton, məişət kimyasında istifadə edilən müxtəlif aerozollar və inqalyantlar) istifadə halları artmışdır.

Müşahidələr göstərir ki, psixopatik, mənəvi cəhətdən davamsız, zəif iradəli, təlqinə həssas, psixi və mənəvi cəhətdən yetkin olmayan, intellektcə zəif olan və kəskin duyğular axtaran şəxslər daha tez narkotik və psixotrop tərkibli maddələrdən istifadə meyl edir, narkoman olurlar. İctimai mühitin qeyri-sağlam, ailə tərbiyəsinin qeyri-qənaətbəxş olması narkomaniyaya şərait yaradır. Bəzi gənclər sadələvhlük göstərərək “bir dəfə dadına baxmaq” nəticəsində get-gedə asılılığa düşür “ağ ölüm”ün girdabına yuvarlanırlar. Bu zərərli vərdişin yaranmasında irsi meyillilik amilinin rolu da vardır.

LSD (Lizerjik turşusu dietilamidi) buğdada əmələ gələn bir göbələkdən əldə edilir. Rəngsiz, dadsız, qorxusuz bir maddə kimi tanınır və çox təsirli olduğu göstərilir. LSD-ni qəbul edən bir şəxsin gözünə gözəl xəyallar və parıldayan işıqların göründüyü bildirilir. Bununla belə, aparılan təcrübələr nəticəsində LSD-nin az miqdarda qəbul edilən dozalarının belə, insanın irsiyyətlə əlaqədar olan xromosomlarını dağıtdığı sübut olunmuşdur. Xüsusilə də hamiləlik zamanı LSD-nin qəbul olunması anadan olacaq uşaqlarda müxtəlif fiziki qüsurların əmələ gəlməsinə səbəb olur.

Fensiklidin adlı zərərli maddə də insanda LSD kimi xəyali hisslər oyadır. “Mələk tozu” (angel dust) deyə adlandırılan maddə 1963-cü ildə anesteziya kimi cərrahiyyə əməliyyatlarında işlədilmiş, ancaq zərərli xüsusiyyətləri müşahidə edincə, tibbi istifadəsi dərhal dayandırılmış, 1970-ci illərdən isə narkotik maddələr qrupuna daxil edilmişdir. Bu maddə qəbul edilən vaxtdan illər keçəndən sonra da bir çox xəstəliyə səbəb olması tibb elmində təsdiq olunmuşdur.

Uçucu (solvent) tipli maddələr bəzi yapışqanlarda, boyaq maddələrində, mebel laklarında olan aseton, benzin kimi uçucu, maye halındakı üzvi maddələrin tənəffüs vasitəsilə qəbul edilməsi zamanı baş verir. Göstərilən maddələr də alkoqol sərxoşluğuna oxşar bir vəziyyət əmələ gətirir və sonu ölümə nəticələnə bilən zəhərlənmələrə səbəb olur. Bu gün tibbdə çox geniş istifadə edilən bəzi dərmanların həkim nəzarəti olmadan qəbul edilməsinin də müəyyən alışqanlıq əmələ gətirdiyi açıq bir həqiqətdir. Bu cür dərmanlar, əsasən, aşağıdakılardan ibarətdir.

1. Stimülanlar (təlqinedicilər; məsələn: amfetaminlər)
2. Hipno-sedativlər (sakitləşdirici dərmanlar)
 - A. Benzodiazepinlər: məsələn; diazepam, xlopdiazepoksid, oksazepam və s.
 - B. Barbitüratlar (yuxu dərmanları). Məsələn; fenobarbital, pentobarital, sekobarbital və tiyopental.

Stimülanlar mərkəzi sinir sistemində təlqinedici təsir gücünə malikdir. Bunlardan bir qrupu Amfetaminlərdir. Amfetaminlərin idmançılar tərəfindən qəbul edilməsi dopinq olaraq adlandırılır. Göstərilən dərmanlardan tibbdə diqqətsizlik,

yuxusuzluq, yorğunluq, halsızlıq hallarının müalicəsində istifadə edilir. İştaha kəsici xüsusiyyətlərinə görə, göstərilən dərmanlar kökəlməyə qarşı da işlədilir. Bu dərmanlardan diqqətsiz istifadə olunması asılılığın əmələ gəlməsinə səbəb olur.

Benzodiazepinlər gündüzləri sakitləşdirici, gecələri isə yuxugətirici bir vasitə olaraq istifadə edirlər. Ümumiyyətlə, həmin dərmanlar əsəbilik, ruhi gərginlik, yuxusuzluq hallarında işlədilir.

Tibbdə olduqca geniş bir şəkildə istifadə edilən bu dərmanın müxtəlif qrupları, yuxarıda da göstərdiyimiz kimi, ikitərəfli kəskin bir qılınc kimidir. Daha doğrusu, həmin dərmanın bütün qrupları asılılıq əmələ gətirir. Morfinin, heroinin, kokainin adı çəkildiyi zaman diksinən insanlar bu dərmanların da onlar kimi alışqanlıq (asılılıq) yarada biləcəyini unutmamalıdırlar.

Dərman alışqanlığı nəticəsində insanlarda müxtəlif ruhi pozucuqlar, fiziki rahatsızlıqlar, cinayət və intihar təşəbbüsləri, hətta ölüm hadisələri də müşahidə edilir. Məsələn, bir qutu yuxu dərmanının hamısını birdən atıb, intihar edənlər haqqında məgər azmı eşitmişik?!

Bəşəriyyətin qorxunc bəlası olan narkomaniya narkotik tərkibli maddələrdən bir və ya bir neçə dəfə istifadə nəticəsində asılılıq yaradaraq istifadəçini narkomana çevrilir. Öz orqanizmini narkotik maddələrlə zəhərləyən insan ilk növbədə öz sağlamlığına ziyan vurur. Narkomaniya orqanizmin zəifləməsinə, bədənin taqətdən düşməsinə, fiziki və psixi enerji potensialının tükənməsinə səbəb olmaqla yanaşı “Hepatit B” adlandırılan qaraciyər iltihabı xəstəliyinə yol açır, “HIV” və QİÇS” kimi yoluxucu xəstəliklərə düçar olurlar. Müsair tibbi statistikaya görə “QİÇS”-li xətlərin 64% -i məhz narkomanlardır.

Narkotika aludəçiliyinə mübtəla olmuş, cəmiyyətdə narkoman kimi tanınan şəxslər öz sosial əhatə dairələrini itirirlər. Ətrafdakı hətta ən yaxın insanlar belə onlardan uzaqlaşır, ailədə onlara qarşı münasibətin dəyişməsi isə tez-tez təkrarlanan ailə konfliktlərinə səbəb olur, boşanmalara və cinayətlərə yol açır.

Elmi işlər üzrə direktor

müavini, dos:

N.Z.Çələbiyev